

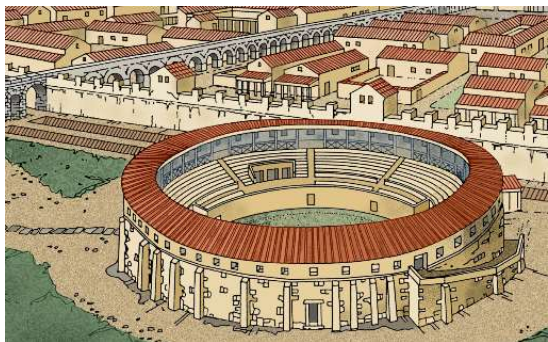
Amfiteátrumok Aquincumban

olvasmány 9. osztályos diákoknak

Az ókori Róma számtalan kikapcsolódási lehetőséget nyújtott polgárainak szerte a birodalom területén. Ezek lehettek színházi előadások, kocsiversenyek, vagy éppen amfiteátrumi események. A gladiátorjátékok a római kori szórakoztatóipar meghatározó elemei voltak nem csak Róma városában, de a különböző *provinciákban* (tartományokban) is. Kr. u. 106-ban, Traianus császár uralkodása idején közigazgatási és határvédelmi megfontolásból a korábban egységes Pannoniát két részre osztották. Alsó-Pannonia tartományi székhelyeként a 2. és 3. században élte virágkorát Aquincum, ahol két *amphitheatrumot* (amfiteátrumot, körszínházat) is találunk, csakúgy mint „ókori testvérvárosában” Carnuntumban (Felső-Pannonia székhelyén). Az, hogy egy városban két amfiteátrum is található, a határmenti településeken ritkaságnak számít, ám Carnuntumban és Aquincumban is található egy-egy a polgári és katonai városrésznél is. Nálunk mind a kettő a 2. század első felében épült.

Polgárvárosi amfiteátrum, Aquincum

A méretileg kisebb amfiteátrum a mai Aquincumi Múzeum és Régészeti park mellett tekinthető meg, az egykori polgári városrész északi falán kívül. A 19. sz. végén újra felszínre került épület a környék egyik legkorábban feltárt római műemléke.

A polgárvárosi amfiteátrum rekonstrukciós rajza (balra) és az épület mai állapota légifelvételen (jobbra)

A körszínház, ellentétben a másik aquincumi amfiteátrummal kelet-nyugati tájolású. Az egyik díszkapun vonultak be a játékok résztvevői (*porta pompae*), a másikon pedig a győztesek távoztak (*porta triumphalis*). A nyugati főkapu mellett egy, a gladiátorok által nagy becsben tartott istennőnek, Nemesisnek (a sors istennője) állított szentély maradványai is napvilágra kerültek. Az épület az ún. földtöltéses amfiteátrumok csoportjába tartozik, ami azt jelenti, hogy a külső és belső kőgyűrű közötti területen, többnyire a természetes terepviszonyoknak köszönhetően meghagyták a földet, s erre kerültek rá a nézőtér ülősorai (ez a fenti légifotón jól kivehető). Az küzdőtér, vagyis *arena* (aréna, küzdőtér, eredeti jelentése: homok), az oda vezető kapuk előterei gazdagon voltak díszítve szobrokkal és festéssel egyaránt. Az 53×46 méter átmérőjű arénát körbe vevő körülbelül három méter magas *podiumfal* választotta el a nézőket és a küzdőket. Az arénát a podiumfal mentén hat kamra vette körbe, amely például a játékokon résztvevő állatok tartására szolgált. Nagy valószínűséggel Aquincumban nem „léptek fel” tigrisek, oroszlánok, elefántok, de az itt előkerült állatcsontok alapján lehetett őz, vadkan és farkas is az arénában, de akár a medve sem hiányozhatott a palettáról.

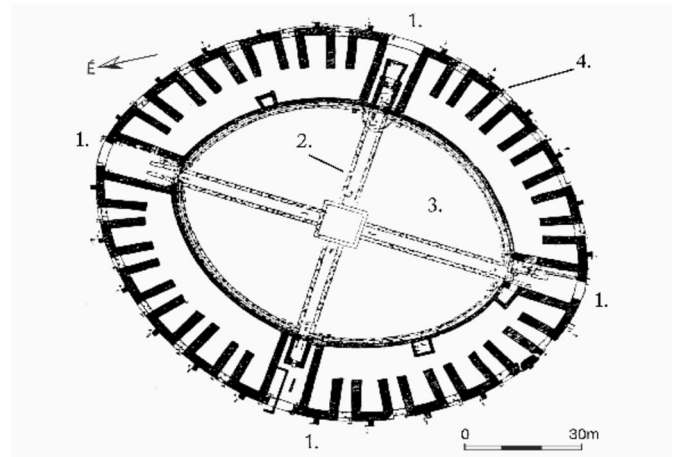
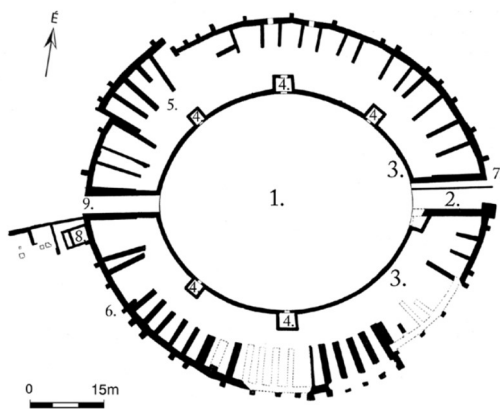

A polgárvárosi amfiteátrum küzdőtere, jól láthatók a pódiumfalból nyíló kamrák

A podium és az épület külső fala között található a nézőtér. Fénykorában az épület 2500-3000, egyes számítások szerint akár 5000 néző befogadására is alkalmas volt. Érdekessége az épületnek, hogy néhány egykori nézőjének a nevét is ismerjük, amelyek a kő ülőkékbe vésve maradtak fenn. Így például tudjuk, hogy Valerius Julianus és Aelius Quintus mellett egy hölgy is, Gaia Valeria Nonia is gyakran járt a gladiátorjátékokra. Az amfiteátrumtól nyugatra egy gladiátoriskola, vagyis ludus formájú épület maradványai kerültek napvilágra.

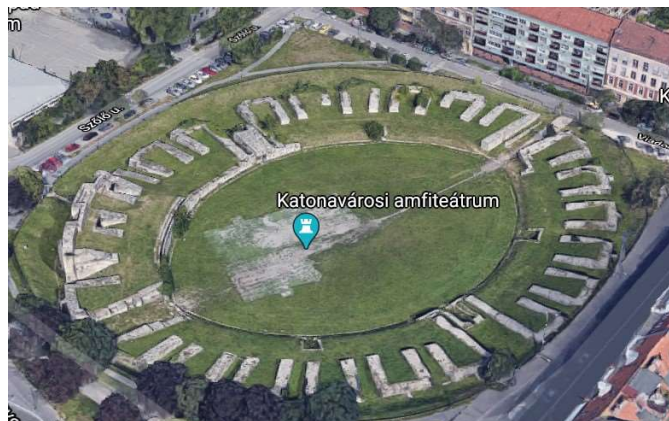
Katonavárosi amfiteátrum, Aquincum

A katonai városrészt dél felől határoló amfiteátrum méretileg nagyobb a polgárvárosinál, azonban kialakításuk és szerkezetük hasonló.

Aquincumi amfiteátrumok alaprajza: polgárvárosi (balra), katonavárosi (jobbra)

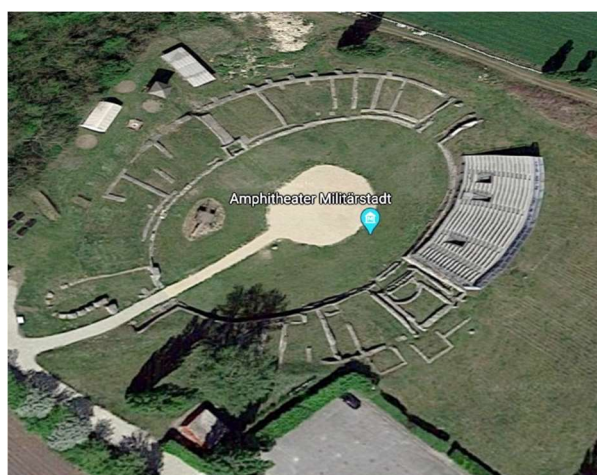
A mai Nagyszombat utca és Viador utca kereszteződésénél található amfiteátrumunk *arenaja* a legnagyobb a világon. Az ovális formájú küzdőtér 90 x 66 méter kiterjedésű, ezáltal 3 méterrel hosszabb és 12 méterrel szélesebb a leghíresebb római körszínház, a Róma városában található Colosseum (*Amphitheatrum Flavium*) arénájánál is. Fontos kihangsúlyozni, hogy ez az elsőség csupán a küzdőterre és nem az egész épület méretére vonatkozik, nézőterén ugyanis „csupán” 12000-13000 fő tudott helyet foglalni. Összehasonlításként a Colosseum nézőterén 50000-70000 lelkes néző izgulhatta végig a játékokat. Az épület és az aréna, valamint a nézőtér nagysága épületenként eltérő, bár sok esetben, olykor területi eloszlásban, sok hasonlóságot mutat.

A katonavárosi amfiteátrum műholdfelvételen (forrás: Google Maps)

Az aquincumi körszínházakhoz hasonló, több mint kétszáz épület adott helyet elsősorban a gladiátorküzdelmeknek és állatviadaloknak szerte a birodalom területén, amely számadat jól mutatja az erre való igényt. Fentiek mellett tengeri csatákat (ebben az esetben vízzel töltötték fel a küzdőteret), kivégzéseket, de akár katonai gyakorlatokat és egyéb nem harci tevékenységeket is folytathattak bennük. A Colosseumhoz hasonlóan az aquincumi katonavárosi amfiteátrum is alkalmas volt arra, hogy tengeri ütközeteket rendezzenek benne. A mai Római Strand területén egykoron álló forrásoktól induló Aquaductus (vízvezeték) ugyan már nem a felszínen, hanem a föld szintje alatt haladva, de elért a katonavárosi amfiteátrumig, amely nagyban megkönnyítette az aréna feltöltését.

Az egykori Pannonia, mai magyarországi területéről Sopron (egykori Scarbantia, ahol a mai napig látható) mellett még két feltételezett amfiteátrumot ismerünk Komárom (egykori Brigetio) és Szombathely (egykori Savaria) településeken. Az Aquincum testvérvárosában, Carnuntumban (mai Petronell, Ausztria) található amfiteátrumok szerkezete nagyon sok hasonlóságot mutat az itteni körszínházakhoz viszonyítva.

A carnuntumi amfiteátrumok műholdképen: polgárvárosi (balra) és katonavárosi (jobbra) (forrás: Google Maps)

Bevezetés a gladiátorok világába

A gladiátorok küzdelme eredetileg nem a nép szórakoztatását szolgálta, holott viszonylag hamar felismerték az ebben rejlő lehetőségeket. A rómaiak az etruszkok vallási szokását emelték át a saját hitvilágukba és kezdetben egy temetkezési szertartás részét alkották. Ebben az időben még nem léteztek amfiteátrumok és többezres nézőközönség sem figyelte a küzdőket.

A későbbiekben azonban már a „*panem et circenses*” (kenyeret és cirkuszt <a népnek>) elvet követve egyre több, látványosabb és hosszabb ideig tartó játékokat rendeztek. A játékok fő résztvevői a gladiátorok voltak, akik ember-ember elleni harcot vívtak, illetve a *venatorok*, akik vadállatokra vadásztak vagy megküzdöttek velük. A gladiátorok felszerelési tárgyai közül számosat vettek át a *legionariusoktól* (római katonák). Nevük is az általuk használt kardból, a *gladiusból* (gladiátor= kardot forgató ember) származik.

Természetesen nem csak kardból állt a felszerelésük. Fegyverzetük és páncéljaik alapján a gladiátorok különböző fegyvernemekre oszthatók és ennek okán alapvetően párban küzdöttek. A legismertebb, legközkedveltebb párosítások például a *secutor-retiarius* és *thraex-murmillo* voltak. A párosítások kialakításánál törekedtek a felszerelés és testi erőbeli kiegyensúlyozottságra. A gladiátoroknak alapvetően két nagy csoportját lehet megkülönböztetni. A rabszolga, hadifogoly és bűnöző származásúak, akik társadalmi helyzetük és létszámuknál fogva élethalál küzdelmet vívtak a nép szórakoztatása végett. A mennyiségi küzdőkkel szemben a minőségi harcot a polgári származású, önkéntes gladiátorok mutatták be, akik megfelelő ellátásban és képzésben is részesültek. Őket egy adott élethelyzet vagy akár a kalandvágy motiválta. Az ő esetükben elsősorban a harc színvonala (izgalma, profizmusa, drámaisága) szórakoztatta a népet. Az egykoron híres gladiátorokat a legkülönbözőbb hétköznapi tárgyakon jelenítették meg, örökítették meg. Aquincumban is számos gladiátorábrázolással találkozhatunk kerámia, üveg, ezüst, csont tárgyakon egyaránt.

Aranyozott ezüst fibula gladiátorábrázolással az Aquincumi Múzeum gyűjteményéből

Az egyik legszebb tárgy egy aranyozással ellátott ezüstdből készült *fibula* (ruhakapcsolótű), amely egy álló helyzetben lévő *secutor* és egy földre kerülő *retiarius* fegyvernemű gladiátort ábrázol. Mind a kettő könnyedén felismerhető felszereléséről. A *secutor* lekerekített sisakot, karpáncélt és lábvédőt visel, miközben kezében *gladius* és nagyméretű pajzsot tart. A *retiarius* legjellegzetesebb védő eszköze a kart és a fejet is óvó páncélja. Elsődleges fegyvere a háromágú szigony és a háló, de most kezében már csak a tőr figyelhető meg.

Csontból faragott gladiátort ábrázoló késnyél az Aquincumi Múzeum gyűjteményéből

A murmillo fegyvernembe tartozó gladiátorok felszerelése sokban emlékeztet a római katonákéra. Szembetűnő a hasonlóság a kard (gladius) és a nagyméretű téglalapformájú pajzs (scutum) esetén. Védelmüket karpáncél és lábvért mellett, jellegzetes alakú sisak szolgálta.

Gladiátorábrázolás kerámia olajmécsesen az Aquincumi Múzeum gyűjteményéből

A thraex (trák) gladiátorok jellegzetes fegyvere az ívben meghajló pengéjű kard, amelyről viszonylag könnyű felismerni őket. Célja, hogy könnyebben az ellenfél pajzsa mögé tudjanak szúrni, megteremtve ezzel az egyensúlyt, amire szükségük is volt, hiszen láb- és karpáncéljuk, sisakjuk ellenére pajzsuk mérete nem érte el ellenfeleikét.

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK

Kinek lehetett foglalt ülőhelye a polgárvárosi amfiteátrumban?

- a) Gaius Julius Caesar
- b) Gaia Valeria Nonia
- c) Tiberius császár

Hol található a világ legnagyobb arénájú amfiteátruma?

- a) Aquincum
- b) Róma
- c) Pula

Miről kapta az arena, vagyis a küzdőtér a nevét?

- a) homok
- b) vér
- c) ovális mélyedés

Aquincumhoz hasonlóan melyik mai településen található két amfiteátrum is az alábbiak közül?

- a) Trier, Németország
- b) Petronell, Ausztria
- c) Pula, Horvátország

Milyen célja volt eredendően a gladiátorjátékoknak?

- a) diadalmenetek bevezetője volt
- b) kenyérsütők „cirkuszából” kezdődött verekedés
- c) temetési szertartás része volt

Honnan származik a gladiátor kifejezés?

- a) a gladius, kard szóból
- b) a régi típusú fém radiátoroktól
- c) az „emberrel harcoló” kifejezésből

Melyek gladiátor fegyvernemek az alábbiak közül?

- a) gladius, velux, varanus, humerus, radius
- b) hypocaustum, praefurnium, tegula, velum
- c) andabates, provocator, secutor, retiarius, murmillo, thraex

Mi az a fibula?

- a) ruhakapcsolótű
- b) az emberi sípcsont latin neve
- c) állatos tanmese

Milyen fegyverei voltak egy retiariusnak?

- a) kard, pajzs, dárda
- b) ívben meghajló pengéjű kard, pajzs, tőr
- c) háromágú szigony, háló, tőr